

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 373.3.016:7

В. В. Григор'єва,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Бердянський державний педагогічний університет)

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ “МИСТЕЦТВО”

Анотація

У статті розглянуто проблему методичного забезпечення творчої діяльності учнів початкової школи. Визначено уроки інтегрованого курсу “Мистецтво” як ефективний засіб реалізації зазначеної діяльності та формування оригінальності й гнучкості мислення школярів. Наведено методичні поради щодо використання певних методів та прийомів роботи вчителя на уроках курсу “Мистецтво”.

Ключові слова: оригінальність мислення, гнучкість мислення, інтегрований курс “Мистецтво”, молодші школярі, творчі завдання.

Summary

The article deals with the problem of methodical provision of primary school pupils' creative activity. The lessons of the integrated “Art” course as the effective means of the specified activity realization and formation of pupils' thinking originality and flexibility are determined. The methodical tips for using certain methods and techniques of a teacher's work at the lessons of the “Art” course are given.

Key words: original of thinking, flexibility of thinking, integrated course “Art”, primary school students, creative tasks.

Постановка проблеми. Упровадження нової освітньої парадигми у ХХІ столітті сприяє зростанню вимог до розвитку творчої особистості, яка повинна володіти гнучким продуктивним мисленням, розвиненою активною уявою для вирішення найскладніших завдань, що висуває життя. Реформи в початковій школі та запровадження найближчим часом нових стандартів середньої, а зокрема початкової освіти спонукають педагогів до розробки нових адекватних методичних засобів формування творчого продуктивного мислення школярів. Ці засоби, насамперед, повинні відповідати віковим особливостям дітей молодшого шкільного віку, а саме: природно-відповідний спосіб так званого “інтегрованого навчання” і сприйняття світу через діяльність, гру на ранньому етапі навчання – у шестирічному віці, а далі через діяльнісне навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепції нового Державного стандарту початкової освіти якнайкраще відповідає зміст інтегрованого курсу “Мистецтво”. У працях українських науковців кінця ХХ початку ХХІ століття накопичено науково-методичний матеріал стосовно творчого розвитку дітей в освітньому процесі, зокрема: формування творчого (образного) мислення в мистецькій діяльності (Х. Василькевич, І. Карпенко, Н. Фунтикова, Л. Григоровська, Н. Батюк); творчих здібностей у художньо-масових формах діяльності (В. Рагозіна, М. Алєйніков, О. Борисова, Н. Георгян, Л. Руденко, К. Стецюк, М. Татаренко); творчої активності та творчих якостей і вмій (В. Тушева, В. Бабій, О. Лобова, В. Лихвар, Г. Костюшко, О. Рассказова, В. Томашевський, В. Холоденко, І. Осадченко, М. Стась); творчої

обдарованості школярів (О. Гавеля, В. Тесленко). Існує ряд навчальних програм з “Мистецтва” (авт. Л. Масол, О. Коваленко, Г. Сотська, Г. Кузьменко, Ж. Марчук, О. Константинова, Л. Паньків, І. Гринчук, Н. Новикова, Н. Овчіннікова) у т.ч. інтегрований курс “Мистецтво”, які спрямовані на формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практико-орієнтованого компоненту змісту програми. Опираючись на кращий зарубіжний та вітчизняний досвід, сучасна школа шукає методи і засоби забезпечення інтеграційних процесів у викладанні навчальних дисциплін, зокрема мистецького циклу. Розкрити зміст вищезазначеного забезпечення та дати конкретні методичні поради вчителям мистецьких дисциплін і є *метою* нашої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методика викладання інтегрованого курсу “Мистецтво” найповніше відповідає тим вимогам та умовам, які необхідні для ефективного розвитку в учнів творчого мислення. Вона передбачає пошук різноманітних зв'язків, художніх зіставлень, емоційно-образних аналогій і паралелей між різними видами мистецтва. У зв'язку із розвитком нових галузей знань, виникненням на стику науки і мистецтва нових професій, а також поширенням масмедіа – технологій, що поєднують різні види художньої і технічної діяльності (тексти, візуальну інформацію, музику, анімацію), ми вважаємо інтеграцію одним із перспективних напрямів модернізації вітчизняної мистецької педагогіки.

Наведемо приклади завдань для формування оригінальності та гнучкості творчого мислення молодших школярів на уроках інтегрованого курсу “Мистецтво” з використанням певних методів та прийомів роботи.

У 1-му та 2-му класах найпопулярнішим методом роботи з дітьми на уроках є метод імпровізацій. Його використання достатньо повно описано у відповідній методичній літературі. Після створення найпростіших імпровізацій учитель поглиблює творчу діяльність школярів, вводячи до змісту уроків більш складні завдання, що вимагають від дітей активної авторської позиції у створенні художніх образів. Наведемо приклади цих завдань [1].

Завдання “Музична загадка” (інтегрований курс “Мистецтво”, 3 клас, тема – “Мистецькі мандри казкових персонажів”)

З набору карток, на яких зображена певна дія чи казковий персонаж, учитель вибирає одну і пропонує комусь із учнів створити музичний образ або музичну розповідь. Після виконання школярем цього завдання інші учасники висувають власні версії стосовно того, що саме було змістом малюнка.

Це завдання дає можливість учням проявити гнучкість мислення та задіяти власну уяву і фантазію, адже в них існує потреба у вираженні (об'єктивізації) емоційного змісту свого внутрішнього світу.

Пропонуємо фрагмент уроку (інтегрований курс “Мистецтво”, 3 клас, тема IV “Краса людської духовності”), де творчі завдання пізнавального характеру допомагатимуть формувати імпровізаційні здібності учнів та стимулювали до творчої інтерпретації образу.

Варіант 1.

Вчитель: Діти, згадайте казку Інни Волосевич “Про Хлопчика, який не вмів робити нічого корисного” (повний текст казки: <http://abetka.ukrlife.org/volosevych.htm>), з якою ми познайомилися на позакласному читанні. Як ви можете охарактеризувати головного героя казки?

Який у нього характер? Як Ви ставитеся до Хлопчика? Який його вчинок вам найбільше сподобався? (разом із учителем згадують найяскравіші моменти казки)

Вчитель: Діти, ви звернули увагу на те, що в казці у Хлопчика немає імені. Придумайте ім'я Хлопчику та створіть мелодію його імені (діти із задоволенням виконують вже відоме їм завдання і намагаються створити найоригінальнішу мелодію).

Вчитель: Діти, послухайте музику і подумайте, які моменти казки вона відображає (Д. Кабалевський “Упертий братик”, В. Агафонников “Забіяка”, Л. Кершнер “Веселий хлопець”, Д. Чупатов “Розмова з дідусем”, І. Королькова “Дражнилка”, К. Михайлов “Прогулянка”, О. Тилічєєва “Рибки”). (Дітям не повідомляється назва музичного твору) (відповіді учнів)

Вчитель: Отже, кожний музичний твір викликає у вас певні почуття та допомагає створити певний образ. Що вам нагадує музика, яку ви прослухали?

Учні: Нагадує хвилини, коли було весело (сумно, тривожно, спокійно, задумливо).

Вчитель: На аркуші паперу, що розділений на 4 частини, в кожній частині за допомогою кольору (кольорової плями) та форми (без конкретного зображення) треба передати чотири види настрою: “Мені весело”, “Мені сумно”, “Мені спокійно”, “Мені тривожно”. Згадайте моменти свого життя, коли вам було весело або сумно. Для отримання більш якісного результату учням можна запропонувати це завдання закінчити вдома.

Вчитель: Діти, а тепер подумайте і скажіть, яку мелодію міг би заспівати ваш Хлопчик.

Завдання на імпровізацію. Створіть пісню Хлопчика голосом або на інструменті.

Під час виконання завдання учні прослуховують імпровізації один одного, збагачуючи інтонаційно-образний досвід інтонацій-тем.

Варіант 2 передбачає урок за вищезазначеною тематикою, але включає в себе перегляд мультфільму “Цветик-Семицветик” за казкою В. Катаєва (реж. М. Ценхоновський) (інтернет-джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=ucZhxdozG8o>). Фрагмент уроку передбачає завдання на творчу уяву дітей, типу: “Які б бажання ви замовили квітці, якби ви були головною героїнею казки?”, “Що могло статися, якби останнє бажання дівчинки було іншим?”; створіть музичний діалог. Учні висувають власну інтерпретацію щодо сюжету мультфільму.

В умовах імпровізації діти можуть найбільш повно розкрити свої творчі можливості, з'єднати в єдиний процес здібності композитора й виконавця. При цьому важливий не тільки результат (складена мелодія, інтонація тощо), але й сам процес діяльності, в якому розвивається й формується творче мислення особистості. Особливого значення в останньому фрагменті інтегрованого уроку набуває використання прийому самоідентифікації з іншою особистістю. Предметом такої особистісної самоідентифікації школяра є усвідомлення та виокремлення характерних рис та якостей свого неповторного “Я”. Актуальність використання цього прийому в процесі творчої роботи полягає в його співвідношенні з процесом самопізнання дитини, у результаті чого відбувається осмислення своїх духовних якостей та формування оцінних характеристик, що складаються у певну самооцінку дитиною [1].

Технологія інтегрованого уроку дозволяє в процесі обговорення зіставляти, порівнювати, знаходити загальне та відмінне у різних видах мистецтва. Це навчає дітей мислити категоріями та мовою мистецтва. Як зазначає відомий педагог-музикант В. Ражніков, “особистість принципово неможливо сформувати прагматичним, нехудожнім навчальним предметом. Фізика, математика, географія або екологія будуються на знаннях, що за своєю природою є вузько специфічними, і ... зовсім байдужі до світогляду людини, до її честі й совісті. Але особистості важливе розуміння – переконаність у добромисності до неї інших людей і природи, визначення свого місця у світі, в органічній системі людини як цілому. Все це є реальним у мистецтві” [3].

Наводимо приклад фрагменту уроку (інтегрований курс “Мистецтво”, 4 клас, тема І “Мій мальовничий світанковий край”), що має на меті усвідомлення школярами поняття “орнамент” [1].

Вчитель: Діти, на уроці позакласного читання ми з вами читали та інсценували казку “Рукавичка”. Згадаймо сюжет казки. На сюжет яких казок схожий сюжет “Рукавички”? Чому?

- “Колобок”, “Ріпка”, “Котик і півник”. Бо в цих казках дії та фрази героїв повторюються (згадують сюжетні моменти казок).

Вчитель: Діти, давайте послухаємо разом музичні твори і подумаємо – як побудована мелодія в них. Що в неї особливого?

(слухають українські народні пісні “Щедрик, щедрик, щедрівочка”, “Ой є в лісі калина”, тема Кішки з симфонічної казки Прокоф’єва “Петя і вовк”, укр. народна пісня “Вийди, вийди сонечко”, В. Косенко “Дощик”, Золоті рибки з балету “Коник-Горбоконики” Р. Щедріна)

- У цих творах мелодія повторюється як дії героїв з казок (пропонується проплескати або протопати ритмічний малюнок).

Завдання. Скласти ритмічну композицію з простих геометричних форм, що подані на картках (трикутник, коло, зірка) до музичного твору “Щедрик, щедрик, щедрівочка”.

Вчитель: Чи повторюється в цій пісні тема-інтонація?

- Повторюється 4 рази (діти складають ритмічну композицію)

▲ ▲ ▲ ▲ або ● ● ● ● або ☆ ☆ ☆ ☆

також до музичного твору “Вийди, вийди, сонечко”

▲ ▲ ▲ ●

“Ой, є в лісі калина”

▲ ▲ ● ☆

Вчитель: Давайте згідно з вашими схемами-композиціями проспівуємо пісні, в яких найбільш яскраво виражена ритмічна повторюваність звуків (інтонацій).

Вчитель: Отже ми з вами визначили, що певні музичні інтонації, мотиви, сюжети в літературних творах, а також певні фігури або візерунки в образотворчому мистецтві можуть повторюватися, тобто будуватися на ритмічному сполученні елементів. Таке сполучення називається “орнаментом”. Найчастіше орнамент зустрічається в образотворчому мистецтві, у музиці він виражений за допомогою ритму. Раніше наші предки за допомогою орнаменту та зображень, що в ньому застосовуються, могли повідати про події давнини. Давайте подумаємо, які засоби виразності в різних видах мистецтва є

умовними позначеннями для створення орнаменту.

- В образотворчому мистецтві – це колір і форма. У літературі – дії персонажів та їх фрази. У музиці – теми-інтонації, ритм.

Творче завдання “Орнамент у казці”.

Зобразити у вигляді орнаменту казку “Колобок” або “Кіт, дрозд, півень та лисиця” (або іншу за бажанням дітей). Учням треба придумати свої знаки для героїв казки і за допомогою їх переказати твір на папері за допомогою фломастера або аплікації. Завдання учнів – створити найоригінальніший орнамент, не схожий на інші.

Наведені завдання значно підвищують інтерес дітей до мистецтва та до творчої діяльності. Систематичне включення до змісту уроку творчих завдань проблемно-пошукового характеру, створення сприятливого психологічного клімату та атмосфери захопленості, внутрішнього комфорту та розкутості значно підвищує мотивацію дітей до творчості. Творча діяльність поступово стає визначальною як у навчальній діяльності, так і у дозвілльєвій (заняття у гуртках, студіях художньо-естетичного спрямування). Виходячи за межі навчальних занять, творчість стає стабільною якісною характеристикою особистості учнів. Прагнення мислити творчо та використовувати цю здатність у різних формах і видах діяльності є показником підвищення загальної культури учнів. Постійне знаходження дитини в атмосфері творчості стимулює прагнення зробити щось нове, своє, краще [1].

Якщо у процесі роботи виникають певні труднощі з учнями, що мають «незадовільні» вокальні дані або слабку координацію слуху з голосом, то ефективним у такій ситуації поряд із вищезазначеними методами та прийомами роботи може стати метод вокальних імпровізацій. У процесі його використання учні стають більш розкутішими, їм не треба наслідувати спів інших. Створюючи власну мелодію, дитина не боїться проспівати її не вірно й продемонструвати, тим самим, свої недоліки.

Як показала практика, специфіка мистецько-творчої діяльності полягає в тому, що в її процесі можна не тільки фіксувати результати імпровізацій, але й знайомити дітей з найбільш характерними і важливими засобами музичної виразності. Музичні знання при цьому здобуваються не шляхом тренування й дидактичного методу пояснення, а шляхом самостійного пошуку необхідних засобів для розкриття емоційного образу в процесі імпровізацій й аналізу типових прийомів музичної виразності. Вони фокусуються в нові знання про музику, стають більш доступними, краще сприймаються та запам'ятовуються дітьми. Знайдені самостійним шляхом засоби виразності, трансформуючись в опорні знання, втілюють цілісну музичну думку й разом з тим є відносно самостійно засвоєними музично-теоретичними поняттями [1].

Пропонуємо серію фрагментів уроку (інтегрований курс “Мистецтво”, 3 клас, тема I “Мистецькі мандри казкових персонажів”), що має на меті ознайомлення учнів з поняттям образ. У фрагменті використовувались інтерактивні та евристичні методи навчання [1].

Вчитель: Діти, давайте пофантазуємо. Що таке храм мистецтва, яким ви його собі уявляєте? З чого він може складатися?

- Це великий палац, де живе музика.

Вчитель: Тільки музика живе у вашому палаці? Які ще види мистецтва там співмешкають? Подивіться на малюнки-пиктограми, символи мистецтва.

Визначте, у якому малюнку живе музика (див. рис.1).

Рис. 1 Малюнки-пиктограми символів мистецтв

Вчитель: Підпишіть назви над малюнками (в півмісяці арки). Опишіть ваші враження від знайомства з кожним із видів мистецтв.

Вчитель (узагальнює): Отже, мистецтво – це те, що дарує нам красу. Мистецтво створює людина. Воно завжди індивідуальне, оригінальне та неповторне. Мистецтво музики має давнє походження. З появою у людей мови з'явилися і перші музичні звуки. Люди завжди прислухалися до звуків природи й намагалися використати їх у своєму мистецтві. Давайте спробуємо з вами відтворити звуки природи.

- Спів птахів, дзюрчання струмочка, шум вітру, лісу, потріскування морозу...

Гра “Хвилина уваги”. Варіант 1. Дітям пропонується закрити очі і протягом 1 хвилини слухати звуки, які їх оточують. Відкрити очі й назвати все, що вдалось почути. Діти повинні згадати, в якій послідовності вони почули звуки.

Варіант 2. Діти слухають звуки протягом 1 хвилини. За сигналом вчителя переключають свою увагу: спочатку слухають звуки за вікном, далі – у кімнаті тощо.

Творче завдання. Намалюйте звуки живої або неживої природи. Наприклад, крик ворони, спів синиці, шум машини, що віддаляється або наближається, кроки мами або тата тощо. Передайте звук у малюнку за допомогою будь-якої форми та кольору, який, на вашу думку, максимально відображає потрібний звук.

Вчитель: Кожне з мистецтв має свої виразні засоби – колір, форма, лінія, звук, слово тощо.

Творче завдання. Виразити слово “чарівність”: в кольорі, формі, лінії, звуці (опис звуку), у запаху, передача словесного образу (опис словами). На листі паперу, розділеному на шість частин, необхідно виразити за допомогою кольорових олівців (фломастерів, фарб – на вибір) своє емоційно-почуттєве відношення до слова “чарівність”; в 1-му квадраті необхідно за допомогою кольору (декількох кольорів) формально виразити “колір чарівності” (малюємо без конкретного зображення будь-чого – тільки кольором, різними кольорами); в 2-му квадраті за допомогою лінії (олівець, фломастер) показуємо, яка форма чарівності (замкнута лінія, що має якусь певну “чарівну” форму); в 3-му квадраті фломастером або олівцем малюємо чарівну лінію; в 4-му квадраті намагаємося описати (якщо писати не вміємо сказати вчителю або помічникові, і він запише) якого “смаку чарівність” (наприклад, якого смаку

“чарівна цукерка”); в 5-му квадраті необхідно описати “чарівну музику”; в 6-ом квадраті потрібно описати словами, що таке “чарівність”.

Опис абстрактного поняття (“чарівність”) та побудова художнього образу через абстрактне відтворення сукупності чуттєвих сприйнятів за допомогою засобів виразності різних мистецтв забезпечує одночасний (синтетичний) їх вплив на розвиток інтегративних якостей сприйняття та мислення, оптимізацію навичок цілісного та динамічного охоплення явищ мистецтва з виходом за межі тільки одного з його видів. Такі завдання спрямовані на усвідомлення учнями спорідненості та близькості образів в різних видах мистецтв; презентуючи оригінальний результат, новий матеріал школярі порівнюють із тими знаннями, які їм відомі, зіставляють їх, аналізують, децю додають із відомого раніше, і ця активна розумова діяльність по узагальненню нового під впливом раніше відомого із суміжних дисциплін сприяє більш міцному засвоєнню програмного матеріалу. У процесі колективного розгляду дитячих робіт до вищезазначеного творчого завдання учні мають можливість поділитися один з одним почуттями, враженнями, думками про те, як пов’язане те, що вони відобразили у своїх малюнках, з їх внутрішнім світом, їх індивідуальністю [1].

Висновки з дослідження і перспективи розвідок. Особливістю роботи з формування творчого мислення учнів початкової школи є організація різних форм та методів мистецької діяльності учнів. Творча діяльність специфічна тим, що нею можна управляти лише опосередковано, створюючи адекватні умови та використовуючи певні методи. Це пов’язано з тим, що значну роль у творчому мисленні відіграють підсвідомі процеси (установки, інтуїція, неусвідомлювані відчуття й думки). Активізації розумової діяльності сприяє оптимальне сполучення індивідуальних і колективних форм навчальної роботи, в процесі якої учні стають і Виконавцями, і Слухачами, і Авторами-Творцями, що викликає динамічну зміну видів діяльності на уроці.

Система творчих завдань, що поступово ускладнювалася, дозволила учням включатися в творчий процес, починаючи з вирішення елементарних проблем на основі застосування отриманих знань та творчого досвіду. Саме така система дозволила учням здійснити “м’який” перехід від елементарних проявів творчості до самостійних пошукових дій у мистецькій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григор’єва В.В. Методика формування творчого мислення учнів початкової школи у процесі мистецької діяльності : монографія / Вікторія Григор’єва. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2011. – 238 с.
2. Масол Л.М. Мистецтво : підручник для 1-го класу загальноосвітніх навчальних закладів / за заг. редакцією Л.М. Масол. – Київ : Генеза. – 2012. – 143 с.
3. Ражников В. Г. Новая профессия: детский арт-психолог / В. Г. Ражников. – М. : Раменская типография, 2006. – 168 с.
4. Развитие творческого мышления детей [Текст] : популяр. пособие для родителей и педагогов / А. Э. Симановский. – Ярославль : Акад. развития, 1996. – 188,[1] с. : ил. – (Вместе учимся, играем). – 50000 экз. – ISBN 5-88732-011-6.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2017